

## PRIKAZI IN OCENE

MARTIN JAY

### SONGS OF EXPERIENCE

Modern American and European Variations on a Universal Theme

*University of California Press, Berkeley 2005, 418 str.*

Martina Jaya poznamo zlasti po pronicljivih analizah tem, ki so kasneje postale napovedovalci novih teoretskih zanimanj ali pa so sovpadale z razpravami, ki so potekale sočasno z objavami teh del. To se je zgodilo z njegovo vplivno in odzivno knjigo *Dialektična imaginacija: Zgodovina frankfurtske šole in Inštituta za socialne raziskave, 1923–1950*,<sup>1</sup> s knjigo *Marksizem in totaliteta: Prigode pojma od Lukácsa do Habermasa*,<sup>2</sup> kot tudi z delom *Sklonjeni pogled: Zavračanje pogleda v francoski misli dvajsetega stoletja*.<sup>3</sup> V vsaki od teh temeljito dokumentiranih in celovitih predstavitev je Jay bralcem ponudil zgodovinsko razvijanje določene problematike: v prvem primeru enega

od bistvenih jeder zahodnega marksizma, v drugem osrednjega pojma heglowskega (in s tem »zahodnega«) marksizma, ter v knjigi iz leta 1993 razvoj antiokularocentrizma kot se je ta javljal v precejšnjem delu francoske filozofske in siceršnje teorije preteklega stoletja. V vsakem od teh knjig je Jay predstavil pomemben nov vidik novejšje intelektualne zgodovine. Čeprav je včasih daljal videz odmaknjenega opazovalca, je postalo njegovim bralcem hitro jasno, da v njegovih delih ni moč uiti »zahtevi po tem, da se kontekste spremeni v tekste, pa tudi videti v tekstih sence kontekstov«,<sup>4</sup> kot tudi ne dejstvu, da »predstavitev filozofije ni zunanja stvar indiferentnosti do nje same, pač pa je imanentna njeni ideji«.<sup>5</sup>

Jayeve točke zanimanja so torej sovpadale z velikimi temami teoretskih in filozofskih razpravljanj zadnjih desetletij. Čeprav so pogosto izvirale iz Evrope, so odmevale ali bile dalje razvijane

<sup>1</sup> Martin Jay, *Dialectical Imagination: A History of the Frankfurt School and the Institute of Social Research, 1923-1950*, Boston 1973.

<sup>2</sup> Martin Jay, *Marxism and Totality: The Adventures of a Concept from Lukács to Habermas*, University of California Press, Berkeley 1984.

<sup>3</sup> Martin Jay, *Downcast Eyes: The Denigration of Vision in Twentieth-Century French Thought*, University of California Press, Berkeley 1993. Gl. tudi Aleš Erjavec, "Martin Jay, *Downcast Eyes: The Denigration of Vision in Twentieth-Century French Thought*", *Theory, Culture & Society*, zv. 11, št. 3 (avgust 1994), str. 163-165.

<sup>4</sup> Martin Jay, *Force Fields: Between Intellectual History and Cultural Critique*, Routledge, New York 1993, str. 166.

<sup>5</sup> Theodor W. Adorno, *Negative Dialektik (Gesammelte Schriften 6)*, Suhrkamp, Frankfurt/Main 1997, str. 29.

tudi v ZDA. Jayevi spisi so pomagali vzpostavljati to prekooceansko filozofsko povezavo, katere drugi pomembni ameriški avtor-soustvarjalec je bil v svojem zgodnejšem obdobju Fredric Jameson. Na evropski strani so to povezovalno delo pričeli predvojni nemški emigranti (Adorno, Marcuse, Löwenthal in drugi prebežniki izpod nacizma), nadaljevali pa so ga povojni francoski intelektualci (Foucault, Derrida, Lyotard itd.), ki so občasno obiskali ZDA, da bi tam dalje sejali semena »kontinentalnega« vpliva, kot tudi nekateri socialistični disidenti. Jay in nekateri drugi so teoretsko predelali in razvijali te teorije v ameriških razmerah ter jih nato ponudili mednarodnemu akademskemu svetu kot pomembno in vplivno teorijo iz ZDA, ki pa je navkljub ameriškosti imela močan kontinentalno evropski priokus.

Prav zaradi takšnega zgodovinskega okvira izzove tematika Jayeve najnovejše knjige *Pesmi izkustva* presenečenje: pojem izkustva, ki sicer vsebuje množstvo teoretskih in filozofskih pomenov in implikacij, je vsaj v angleškem jeziku obremenjen z zlitjem, ki se mu izogneta tako slovenščina kot nemščina. V angleščini *experience* namreč pomeni tako izkustvo oziroma *Erfahrung* (empirično znanje) kot doživetje oziroma *Erlebnis* (doživljeno, osebno izkustvo, doživetje).

V angleščini sta ta dva pojma torej zlita v enega samega, kar pa nenazadnje ima, kot izpostavi Jay, celo nekatere prednosti: »Ker lahko zajame tako to, kar je izkušeno kot tudi subjektivni proces doživljanja, lahko izraz včasih deluje kot krovni termin, da bi presegel epistemološko delitev med subjektom in objektom; ameriški pragmatisti so ga še posebej radi uporabljali na ta način.«<sup>6</sup>

<sup>6</sup> Jay, *Songs of Experience*, str. 12.

Pojma doživetja in izkustva<sup>7</sup> sta ključnega pomena za fenomenologijo in analitično filozofijo, zato bi bralec, ki ne bi bil seznanjen z Jayevimi prejšnjimi knjigami, najbrž pričakoval, da se bo slednji osredotočil zlasti na ti dve filozofski usmeritvi. Vendar pa ostaja Jay tudi v tem delu večinoma znotraj svojega »tradicionalnega« referenčnega okvira – čeprav ob tem razpravlja tudi o piscih, o katerih doslej še ni pisal. Ne piše o analitični filozofiji in zvečine kritizira fenomenologijo (oziroma predstavi poglede Foucaulta in drugih, ki je sicer niso vedno kritizirali, so pa brez dvoma imeli do nje ambivalentno stališče).

Jay raziskuje delo tisti »britanskih, francoskih, nemških in ameriških mislecev (iz zadnjih treh stoletij) iz različnih disciplin, za katere je 'experience' bil posebej silovit izraz.«<sup>8</sup> Prične z Grki, nadaljuje z Montaignom in Baconom ter nas nato pelje skozi »Religiozno izkustvo« (3. poglavje), »Estetsko izkustvo« (4. poglavje), »Politiko in izkustvo« (5. poglavje), »Zgodovino in izkustvo« (6. poglavje), »Ameriški pragmatizem« (7. poglavje) do »Krise izkustva« (8. poglavje) in »Poststrukturalistične vnovične vzpostavitve izkustva« (9. poglavje). Če smo v primerih Benjamina in Adorna (8. poglavje) ter Batailla, Barthesa in Foucaulta (9. poglavje) na terenu, ki nam je poznan iz nekaterih drugih Jayevih del, pa razpravljanje o Kantu, Deweyu (4. poglavje) ali Collingwoodu (6. poglavje) doslej ni bilo na njegovi teoretski mizi. Toda tudi kadar piše o teoretikih, o ka-

<sup>7</sup> V nadaljevanju bom za izraz »experience« uporabljal slovenski izraz »izkustvo«. Bralec/bralka naj prosim upošteva razloženo širšo vsebino angleškega izraza.

<sup>8</sup> Isto, str. 5.

terih je obsežno pisal v preteklosti, kakršen je na primer Adorno, Jayu uspe, da nas preseneti z novimi pogledi – kot v obravnavi Adornove obrambe Hegla pred Heideggrovimi napadi.

Z odločitvijo, da obravnava tako široko področje, je Jay svoje bralce neogibno postavil v položaj, ki ga je živo opisal drug pisec: »Stanje izkustva nas postavi v položaj opazovanega bralca, nas ulovi v labirint možnih pomenov.«<sup>9</sup> Ronald Paulson ima tu v mislih *Pesmi izkustva* (*Songs of Experience*) Williama Blaka iz leta 1794,<sup>10</sup> toda ta opazka enakovredno velja za bralce Jayevega najnovejšega dela. Nedvomno njegov naslov dobro zapopade njeno vsebino in kot razkrije sam pisec, je vzrok, »da se tako težka upremo izposoji Blakovega naslova, popolnost njegove prikladnosti tematiki te knjige, ki manj zadeva izmikajočo se realnost tega, kar se imenuje izkustvo, kot pa 'pesmi', ki so jih o njej peli. Se pravi, moj namen ni preskrbeti še ene pripovedi o tem kaj 'izkustvo' resnično je ali bi lahko bilo, pač pa razumeti, zakaj je toliko mislecev iz tako različnih tradicij čutilo potrebo, da storijo točno to.«<sup>11</sup>

Knjiga tako pokriva zelo raznolike avtorje in njihova stališča do izkustva, ki pogosto izhajajo iz zelo raznorodnih kulturnih ozadij in izhodišč. Kar bi lahko bil določen problem, je dejstvo, da je izkustvo – v nasprotju s temo kot je

totalnost, ki ima jasnejši pomen (saj ta, navkljub vsem dvoumnostim, v večini primerov neposredno ali posredno izhaja iz Heglove filozofije) – tako raznorodna tema, da se včasih vprašamo, če ne bi bilo koristneje razdeliti jo (tako kot so to storili nekateri drugi avtorji, ko so razčlenjevali podobno široke pojme in izraze), na razpravo o pojmu in na razpravo o izrazu.

Ali pa morda v našem branju naslova knjige in njene vsebine naše pozornosti res ne bi smeli osredotočiti na »izkustvo« bolj kot pa na »pesmi«, kot to omenja tudi Jay. Podobno kot v Blakovem ciklusu, ki se prične z »Uvodom« in se nato nadaljuje prek »Tigra« in »Izgubljene deklince«, bi v tem primeru tudi mi morali brati Jayeva poglavja in podpoglavja hkrati kot medsebojno prepletena in hkrati kot relativno neodvisne eseje (pesmi) na skupno temo. S takega stališča ponuja knjiga niz branj, ki so le posredno povezana z osrednjim terminom: takšen je razmislek o Benjaminovem pojmu avre in so razprave o Bataillu in Foucaultu ter analize Burka in Deweya. S tega stališča največja vrednost knjige ni v temeljitem in sistematičnem kritičnem pregledu pojma izkustva in mnogih (vendar ne vseh za to temo pomembnih) avtorjev zadnjih treh stoletij, pač pa v tem, da nam ponudi medsebojno prepletene eseje, ki jih povezuje tako njihova skupna tematika kot avtorjev zainteresirani pristop ter njegova izbira tem in obravnavanih piscev.

Izbira slednjih je očitno osebna, pri čemer ta osebni pristop doseže vrhunec v osmem in devetem poglavju. Hkrati se zgodovinska razlagalna nit »izkustva« vleče prek mislecev, ki so navkljub svojim razlikam filozofsko povezani bolj, kot pa se zdi na prvi pogled

<sup>9</sup> Ronald Paulson, *Representations of Revolution (1789-1820)*, Yale University Press, New Haven 1983, str. 109.

<sup>10</sup> Nekatero pesmi iz te Blakove zbirke so izšle v: William Blake, *Blake/Lirika*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1978 (izbral, prevedel in spremno besedo napisal Miha Avanzo).

<sup>11</sup> Jay, *Songs of Experience*, str. 1.

– kar tudi pomaga razložiti omenjene izpuste. V tem pogledu nas Jayeva naj-novejša knjiga navkljub prvemu prese-nečenju pripelje k njegovim priljublje-nim temam iz njegovih knjig, ki sta izšli leta 1973 in 1993, in ki, čeprav različni,

predstavljata dve polji sil, ki sta očitno nenehni stalnici njegovega pristopa ter izbire avtorjev.

*Aleš Erjavec*

GIORGIO AGAMBEN

## KAR OSTAJA OD AUSCHWITZA

Arhiv in priča. (Homo sacer III)

Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2005, 144 str.

Po prevodu prvega dela trilogije *Homo sacer* italijanskega filozofa Gio-rgia Agambena, *Suverena oblast in golo življenje*<sup>1</sup>, dobivamo po njegovem pre-davateljskem gostovanju v Ljubljani še njen zaključni del *Kar ostaja od Ausch-witza: arhiv in priča* (v prevodu Mojce Mihelič in s spremno besedo Jelice Šu-mič-Riha).

### *Taborišče kot skrita paradigma političnega prostora moderne*

Taborišče ima osrednje mesto že v prvem delu, kjer se razkrije kot »čisti in nepreseženi biopolitični prostor«, kot »skrita paradigma političnega prostora moderne, katerega metamorfoze in preobleke se bomo morali naučiti pre-poznavati.« (HS, 133) Toda tu Agam-ben ne razpravlja o tem, kar se je v

taboriščih zgodilo, o uresničenju abso-lutnega »*conditio inhumana* na Zemlji«, temveč o tem, kar je takšna obravnava zameglila. »Namesto, da bi na definci-jo taborišč sklepali iz dogodkov v njih, se bomo raje vprašali: kaj je taborišče, kakšna je njegova pravno-politična struktura, zakaj so se v njih lahko zgo-dili taki dogodki?« (HS, 180) Taborišč-nik je za Agambena moderna figura *homo sacer*, ki na diametralno naspro-tni strani suverenu uokvirja temeljno strukturo politike zahoda, »vključujočo izključitev« (HS, 17), s katero lahko po-jasnimo, kako so se vzpostavljali prav-no-politični dispozitivi, prek katerih dejanja storjena v taboriščih niso več veljala kot zločini.

Biopolitični obrat (koncept, ki si ga Agamben izposoja od Michela Fou-caulta) se ne zgodi šele v 18. stol., ko si oblast namesto moči nad zadajanjem smrti postavi za cilj pozitivno oblikova-nje življenja in skrb za zdravje naroda, temveč kot podtalni tok teče že od Ari-stotelove definicije *telosa* politike v *Pol.* 1252b: »nastaja sicer zaradi življenja,

<sup>1</sup> *Homo sacer. Suverena oblast in golo življe-nje*, prev. S. Kutoš, Študentska založba, Lju-bljana 2004. (V nadaljevanu navajamo s HS.)